

Лиляна Цонева

ЦИТАЦИЯТА В РУСКАТА И БЪЛГАРСКАТА ПУБЛИЦИСТИКА

В последните години, както е известно, в руския и българския език настъпиха значителни промени, най-често резултат от сходни по своята същност промени в обществено-политическия живот в двете страни.

Известно е също, че промените в езика най-бързо и най-ярко се отразяват в публицистичния стил (ПС), който в наши дни е не само “регистратор”, но в много случаи и “инициатор” на различните нови явления в двата езика. Именно върху материал от съвременната публицистика са направени повечето от сериозните и интересни изследвания на новите явления в руския и българския език (Костомаров 1994; Виденов 1995, 1997; Стоянов 1999; Русский язык конца XX столетия 1996; Медиите и езикът 1999 и др.).

Резултатите от тези изследвания дават основание да се говори за общите особености на съвременната публицистика в двата езика и за тяхното общо разглеждане, както е в настоящата работа¹.

Според повечето съвременни автори една от основните характеристики на ПС днес е експресивността – такава прагматична употреба на езика, чиято основна цел е изразяването на емоционално въздействащо отношение (с положителна или отрицателна окраска) на су-

бекта на речта към означаваното и “заразяването” на адресата с това отношение (Телия 1991, 35).

Езиковите средства за създаване на експресивност в публицистичния текст (ПТ), наричани още експресиви или експресеми, са много и разнообразни. Ярката експресивност на съвременната публицистика се проявява не само в активизирането и обновяването на познати експресеми, ни и в използването на нови, непознати или недопустими в нея в предишните години.

Към новите за ПС експресивни средства се отнася колоквиализацията – активната употреба на елементи от всички равнища на разговорния стил и преди всичко на разговорни и просторечни думи, в това число вулгаризми, диалектизми и жаргонизми. Важно е да се подчертае, че колоквиализацията е осъзната стратегия, а разговорните езикови единици могат да се определят като “нарочно търсени маркери за непринуденост и разговорност на журналистическия материал” (Виденов 1997, 153), като специално обновяване на литературния канон за сметка на вътрешните езикови ресурси (Костомаров 1994, 60).

Активизирането на езиковите единици от разговорния стил дава основание на много автори да определят демократизацията като основна тенденция в развитието на ПС в руския и българския език (Костомаров 1994, Виденов 1997, Ницолова 1999, Стоянов 1999 и др.).

Разглеждайки промените във вестникарския език от последните години в пряка връзка с промените в обществения живот, М. Виденов подчертава: “... следва да кажем, че събитията от 1989 г. доведоха до една стилна революция във вестниците, списанията и изобщо в масмедиите. Слезе от сцената “дървеният език” и на негово място се настани разговорният език (стил) на съвременната българска интелигенция” (Виденов 1996, 143).

Тенденцията към демократизация, както и различните ѝ конкретни прояви напълно закономерно е предмет на внимание в много лингвистични и социолингвистични изследвания.

По-рядко вниманието на съвременните автори привлича една друга тенденция, проявяваща се в ПС – т. нар. интелектуализация. Тя намира израз преди всичко в употребата на чужди думи – един от най-активните и социално значими процеси в ПС и в съвременния език изобщо, за който е писано твърде много (Костомаров 1994, Крысин 1996, Виденов 1997 и др.).

Израз на тази тенденция е и употребата на научни термини, на “висока” книжна лексика (например религиозна), на някои архаизми и историзми и т. н.

В. Г. Костомаров определя тази тенденция като “вонкижение” – “... это направление, противоположное тяге к разговорной простоте, оно менее заметно, чем эта тяга, но не менее, чем она, определяет формирующийся языковой вкус нашего общества нынешней эпохи” (Костомаров 1994, 59).

Книжните елементи се противопоставят на значителното количество разговорни и просторечни езикови единици, които оформят подчертано снижения стилистичен фон на публицистиката.

Употребата на такива разнородни елементи позволява да се говори за разностилие в ПС, за органично съединяване в него на единици от различните функционални стилове (Виденов 1995, 84).

Характерно за ПТ става “смешение, совмещение, сочленение любых единиц языка” (Костомаров 1994, 45), създаването на “словесна мозайка от стилистично разнородни изразни средства” (Кювлиева-Мишайкова 1999, 134).

Разностилието в ПС се тълкува различно. В много случаи то наистина е неоправдано смесване на кодове, водещо до стилистичен дисонанс (Ницолова 1999, 121).

Но съчетаването на разностилни езикови средства, сблъскването им в контекста може да бъде и специална стратегия, специален езиков похват. Кр. Стоянов нарича този езиков похват “струпване” и го тълкува като “целенасочен подбор на отделни елементи от различни сти-

лове и тяхното съчетаване в обема на отделната фраза (най-често пространно заглавие), в обема на цялостния текст на публицистичния материал или в рамките на отделна страница” (Стоянов 1999, 126).

Включването на книжни елементи в нетипичен за тях контекст става изключително експресивно именно поради тяхното противопоставяне.

За израз на тенденцията към интелектуализация на ПС може да се смята и *цитацията* – използването в ПТ на части, елементи (отделни думи, словосъчетания, изречения или групи изречения) от друг, вече познат на читателя текст от ПС или по-често от художествения стил.

Тези елементи могат да се дават в своя основен, непроменен вид или в нов, трансформиран вид. Напр. *Приют спокойствия, трудов и вдохновенья* (Российская газета 1999/ 195); *Не думай, кандидат, о ЦИКе свысока, наступит время – сам поймешь, наверное* (Российская газета 1999/ 159); *Да се завърнеш в бащината къща* (Континент 1995/ 246); *Диалог ли бе да го опишеш, разровиш ли го ще мирише и ще горчи като отрова* (Сега 1999/ 32).

Е. А. Земская пише за функциите на цитацията (които, естествено, често се преплитат) следното: “Порожда двуплановост или многоплановост, “включенный текст” служи за целите на езиковата игра на различен род: способствува за поезиизация на текста, създава поезическия намек, подтекст, ражда загадка, създава ироническо, саркастично, гротескно, трагическо или друго звучане, способствува за иерархизация на смисъла, “выделению смысловой доминанты” (Н. Кожина), придава на бытовата фраза смисъл на иносказание – политическо, поезическо, философско или каквото-и-лико друго, понякога просто ражда неприязнателна шутка” (Земская 1996 а, 167).

Именно тези функции на цитатите, както и възможността им за вариране, за трансформации, ги отличават от същинското цитиране в неговата основна, номинативна функция.

А. Е. Супрун нарича елементите от други текстове *текстови реминисценции* и ги определя като осъзнати или неосъзнати, точни или преобразувани цитати или препратки към повече или по-малко известни текстове в новия, по-късен текст (Супрун 1995, 17).

Ю. Н. Караулов говори за прецедентни текстове: “В структуре языковой личности образы прецедентных текстов занимают особое место, выполняя роль типовых, стандартных средств (знаков, символов, “ярлыков” и т. п.) для оценки определенных фактов, отношений и ситуаций” (Караулов 1987, 238).

Разглеждайки цитацията като стилистично средство, Т. Г. Винокур подчертава: “Цитата привлекает к выполнению экспрессивной задачи обобщенно-коллективный опыт говорящих на данном языке и, следовательно, знающих цену тому или иному способу языкового выражения” (Винокур 1980, 180).

За възприемането на цитата като експресивно средство е необходим определен обем от фонови (или предварителни) лингвистични и екстралингвистични знания – културни, исторически, социални – общи за автора на ПТ и адресата. Пълноценното възприемане на текста и на ролята на цитата в него е затруднено или невъзможно при липсата на достатъчен обем такива знания у адресата. “Знание прецедентных текстов есть показатель принадлежности к данной эпохе и ее культуре, тогда как их незнание, наоборот, есть предпосылка отторженности от соответствующей культуры” (Караулов 1987, 216).

Цитацията е стилистично средство, отдавна познато в ПС, но с особено значение и с особена експресивност в съвременната публицистика благодарение на яркия контраст с контекста. В подкрепа на това ще използваме мисълта на Т. Г. Винокур: “Собственно стилевая сущность такой цитации – в привлечении к осуществлению выразительного речевого задания “чужого” способа наименования, который тем легче выявляется и тем лучше

выполняет выразительное задание, чем дальше он отстоит от словесного окружения в данном высказывании, т. е. образует стилистический контраст” (Винокур 1980, 174).

Например: *В итоге политическая стабилизация, о которой справедливо говорили совсем недавно, исчезла как сон. Как утренний туман.* (Слово 1999/27); *Путин же умело показывает абсолютную твердость и “ярость благородную” – отчего его рейтинг “вскипает, как волна”.* (Сегодня 1999/219); *Откраднаха големия мерцедес на WAZ. За народа загуба велика.* (Монитор 1999/16); *Да се завърнеш в бащината къща, когато токът на Шервашидзе бавно гасне. И да умреш като куче от студ.* (168 часа 1994/42).

Много по-експресивни са трансформираните цитати (каквито вече посочихме по-горе) – “измененные говорящим, данной языковой личностью применительно к случаю, но в твердой убежденности, что они остались узнаваемы, восстанавливаемы” (Караулов 1987, 231).

Съвременната публицистика използва различни трансформации. Една от тях (използвана сравнително рядко) е съкращаването на цитата. Съкращаването е възможно при цитиране на добре известни, популярни фрагменти от други текстове. Целият цитат се подразбира имплицитно. Задачата на читателя е да възстанови цитата, да запълни “белите петна” в него. Интересно е да се отбележи, че обикновено се съкращават елементи, важни не само за съдържанието на цитата, но и за съдържанието на текста и за връзката между тях. По такъв начин езиковата игра се усложнява, усложнява се и връзката между дадения ПТ и “чуждия”, включения текст. Например заглавието ... *все возрасты покорны* (Россия сегодня 1998/181) служи като сигнал за възпроизвеждането на известния стих на А. С. Пушкин *Любви все возрасты покорны* и за свързването му със съдържанието на текста, посветен на любовните истории на известни жени на “солидна” възраст.

По-често цитатите се разширяват – в тях се включват допълнителни елементи, които обикновено насочват към съдържанието на текста и свързват цитата с него. Например: *Особенности национальной охоты за голосами* (Литературная газета 1996/15) – заглавието на руския филм “Особенности национальной охоты” се разширява и става заглавие на текст за предизборната тактика на различните партии в Русия; *А поутру они проснулись. Оказывается, все должны платить налоги* (Известия 1998/98) – заглавието на В. Шукшин се допълва с цяло изречение със съвсем друго значение и други асоциации; *Борбата за милиони и известност е безмилостно жестока* (Жълт труд 1994/23); *Свърши хубавото алкохолно време за българина* (24 часа 1997/179) – цитатът, разширен вариант на рефрена “Вече свърши хубавото време” от популярната естрадна песен, става заглавие на текст за повишените цени на алкохола в България.

Понякога даже включването в цитата на една служебна дума е достатъчно да се промени както звученето на цитата, така и на целия текст. Например: *Ето, и Симеон пристига!* (Труд 1996/94) – тук съюзът внася противоположна оценка – вместо радостта, ликуването в изходния цитат от известната патриотична песен – възмущение, разочарование от пристигането на Симеон II, за което се говори в текста.

Редки са случаите на контаминация, на обединяване на два различни цитата: *Что делать тем, кто виноват?* (Литературная газета 1993/21) – обединяването на заглавията на произведенията на Н. Г. Чернишевски и А. И. Херцен придава особена ексресия на това заглавие преди всичко благодарение на съчетаването на двата въпроса, които са ключови за руснака и много активно се използват в съвременната публицистика по различни начини.

Най-често срещаната трансформация е замяната на елементи от цитата с други, важни за съдържанието на новия текст (обикновено такива замени стават в загла-

вието на ПТ, изразено с цитат). Ще сравним два примера: *Моя милиция меня бережет* (Литературная газета 1999/24) – известният стих на В. Маяковски е заглавие на текст за работата на милицията; същият стих в трансформиран вид *Моя милиция себя бережет* (Российская газета 1997/103) като заглавие на текст за работата на милицията вече не само насочва читателя към съдържанието на текста, но му внушава определено негативно отношение към изразеното в него.

Други примери: *Шахтер в России больше, чем шахтер* (Известия 1998/94) – заглавие на текст за миньорските бунтове в Русия, което е трансформация на стиха на Е. Евтушенко *Поэт в России больше, чем поэт; И слышно было до рассвета, как горевал француз* (Российская газета 1999/179) – трансформираният стих на М. Ю. Лермонтов става заглавие на текст за поражението на френския национален отбор по футбол; *Бандити с нежни имена* (Труд 1995/285); *Разни банки, разни идеали* (Континент 1995/200); *На западната граница нищо ново, търговията кипи* (Балканите днес 1994/11); *От Чернобил до днес – на екофронта нищо ново* (Сега 1999/124) – двата последни примера са различни варианти на един изходен цитат.

Понякога цитатът се трансформира в такава степен, че остава само синтактичната основа и/или една от думите на оригинала, т. е. само алюзия, намек на познатия, известен цитат или според Т. Г. Винокур – “закадровое” асоцииране с цитируемым текстом” (Винокур 1980, 179). Например: *Всемирный банк слезам Москвы не верит* (Известия 1998/213); *75 мгновений жизни* (Правда 1999/80) – заглавие на текст за юбилея на режисьора на известния филм “17 мгновений весны”; *Така, от факс на факс и от Мадрид на Москва шуми и се преpraща старата идея за православния панславизъм*. (Сега 1999/64).

Трансформираните цитати, както вече отбелязахме, са по-интересни и по-експресивни от дословните. Те са

израз на езиковата игра (важно свойство на съвременната публицистика, проявяващо се, естествено, и по други начини), тъй като цитатите стават загадка за читателя, който се подканя да размишлява, да търси скрития намек. Читателят става съавтор на текста и това повишава неговата диалогичност, смятана за важно качество на съвременното езиково общуване изобщо и на публицистиката в частност. Ще посочим още няколко примера на трансформирани цитати, които могат да се определят сато стилистични находки с ярка оригиналност и експресивност: *Что наша жизнь? Игла...* (Аргументы и факты 1999/11) – трансформираният стих е заглавие на текст за наркоманията в Русия; *Правда о рыбаке и рыбке* (Российская газета 1997/104) – не приказка, а правдив разказ за работещите в рибодобива; *За кожата на една АЕЦ* (Континент 1995/228) – заглавието на известния филм “За кожата на един полицаи” става заглавие на текст, посветен на проблемите около затварянето на АЕЦ “Козлодуй”; *Блажени са длъжниците, но само големите* (Труд 1999/289) – разширеният вариант на библейския израз озаглавява текст за кредитните милионери в България (впрочем тук, както и в много други примери, има два типа трансформация – разширяване на изходния цитат и замяна на една от думите в него с друга, важна за съдържанието на текста).

Начините за въвеждането на цитатите в текста са разнообразни и зависят както от тяхната специфика и спецификата на текста, така и от фактори от нелингвистичен характер.

Цитатите могат да заемат различно място в новия текст, като най-активно се използват т. нар. силни позиции – тези части на текста, в които “импресивната” функция е засилена (Винокур 1980, 180). Силни позиции в такъв смисъл са началото и краят на текста, както и неговото заглавие.

Във всички случаи обаче връзката на цитата с текста е много важна, защото именно и само при взаимо-

действието на цитата с текста се реализират неговите основни функции (изолираното разглеждане на цитатите извън текста трябва да се възприема само като изследователски похват).

Цитатите рядко се отделят с кавички, те обикновено се сливат с новия текст, стават част от него. Така се имитира тяхната принадлежност на дадения автор, но с ново звучене, с нова окраска, зависеща от съдържанието на текста, от мястото на цитата в него и от трансформациите в неговия състав.

Цитатите в началото на текста обикновено стават основа за коментар, те влияят върху контекста чрез възникващите асоциации, предавайки му съдържащите с в тях образи и оценки. Например: *Като заваляха сделки за приватизация, та цели две недели* (Сега 1999) – перифразираното начало на разказа на Е. Пелин е първо изречение на текст за приватизацията в България.

Цитатите в края на текста служат за аргумент, потвърждаващ правотата на развитите в текста идеи, те резюмират тези идеи. Например: *Бедний, бедний Бакърджиев... Защо не падна пред парламента?* (Сега 1999/200) – краят на текста, перифразиран край на “Немилинедраги” от Ив. Вазов, обобщава изразеното в текста негативно отношение към вицепремиера Евг. Бакърджиев и участието му в събарянето на мавзолея в София.

Някои ПТ съдържат редица, верига от цитати. Такъв е фейлетонът “*Боят настана*” (Континент 1996/43), посветен на борбата на обикновените граждани с растящата престъпност. Той представлява монтаж от цитати – всеки абзац започва с отделен стих от куплет на стихотворението на Д. Чинтулов и се “разшифрова”, анализира в самия абзац. Ще цитираме част от този текст (самите абзаци са съкратени):

Боят настана... Честно казано, доста ни е страх, обаче друг начин вече няма. Другите начини вече ги опитахме всичките – зарешетихме прозорците, бронирахме вратите, изкопахме вълчи ями около блока... Всуе! Онези

продължиха и апартаменти да разбиват, и коли да крадат,... И ето ни сега...

Тупкат сърца ни... Има си хас да не тупкат! В края на краищата ние сме кой шофьор, кой счетоводител, кой пенсионер. Обаче ножът е опрял в кокала...

Ето ги близо нашите душмани... Знаем, че те са опитни в тия работи. Сред нас само един е ефрейтор от запаса и един е воювал истински...

Кураж, дружина, вярна, сговорна!... В нас вярват всички от тоя блок. И ни помогнаха с каквото могат хората...

Ний не сме вече рая покорна! Ние сме силни, организирани, готови да строшим всяка ръка, която ни посегне...

За край на текста е използван друг стих от същото стихотворение, но с променена интонация: ***Ех, майко моя, Родино мила!***... Той изразява по-скоро отчаяние и безнадеждност, “унищожавачи” бодрото настроение в текста.

Специално внимание заслужава използването на цитатите в заглавието на ПТ. Заглавието е един от най-важните компоненти на ПТ, затова изнасянето на цитата в него има много голяма експресивна сила, то привлича читателя и осигурява адекватното възприемане на текста (вж. Цонева 1995).

За употребата на цитатите в заглавието на ПТ Е. А. Земская пише следното: “Помещение в эту позицию способствует особой выделенности цитаты, обостряет внимание читателя, активизирует его коммуникативные отношения с автором. Читатель (часто неосознанно, подсознательно (должен ответить на ряд вопросов: откуда цитата? кто автор? почему журналист использует ее? как она связана с текстом статьи? Если цитата выступает в измененном виде, число вопросов увеличивается: что измененно? как были в оригинале? зачем произведено изменение? как связана измененная цитата с газетной статьёй?” (Земская 1996 а, 158).

Именно затова съвременните руски и български вестници активно използват цитатите в заглавието на текста. Заглавията, в които цитатите не само насочват към темата на текста, но и изразяват определено отношение към нея, са многобройни. Такива (освен посочените вече) са следните примери: *Витязь в эсэсовской шкуре* (Новые известия 1999/114); *Аршином общим не измерить* (РФ сегодня 1998/4); *Красота няма да спаси света* (Сега 1999/222); *Красавицата и Звяра, или парламентаризъм и журналистика* (Дума 1995/12) и т. н.

Цитатите в заглавието (както и в началото на текста) най-често стават основа за разсъждение, отправна точка за коментар в текста, но вече с определено отношение към темата. Например заглавието *О спорт, ты крупный бизнес!* (Огонек 1996/17) се свързва с известната "Ода за спорта" на П. Кубертен, в която има стихове *О спорт, ты мир! О спорт, ты счастье!* и т. н.; трансформиран в такъв вид, цитатът насочва към съдържанието на текста и внушава определено негативна оценка – в текста се говори за комерсиализация на спорта в наши дни.

В много случаи цитатът от заглавието се "разшифрова" в текста. Например: В заглавието *Всичко е долар* (Дума 1996/140) се разчита на асоциация с българския филм "Всичко е любов", но още в началото на текста тази прогнозирана асоциация се отхвърля и на читателя се внушава нова посока за размисъл: *Не, всичко не е любов. Беше то едно време. Сега всичко е долар...*

В друг текст е използвано като заглавие заглавието на цикъла разкази от Й. Йовков "Ако можеха да говорят", посветен на животните. Още в началото на текста обаче се уточнява, че става въпрос за други неща: *Ако урните можеха да говорят, щяха да ревнат в един глас: не ги щем вече тия политици, ама що да сторим, като няма по-добри?* (Труд 1999/292).

Интересни са случаите, когато внушаваните в заглавието оценки и асоциации и съдържанието на текста са

контрастни. Например: Стихът *Да се завърнеш в бащината къща* (Контитент 1995/53), който предизвиква определени положителни асоциации, става заглавие на текст, описващ малко село, готово да се бори с престъпниците, който е в пълен контраст на идиличната картина в стихотворението на Д. Дебелянов.

Цитатите имат различни източници с различна степен на известност – художествени текстове, публицистични текстове с философско и политическо звучене, библейски текстове, различни лозунги, афоризми, фрагменти от популярни песни, названия и фрагменти от филми, радио- и телевизионни предавания и т. н.

Най-често цитатите се заимстват от произведенията на руската и българската художествена литература. Първо място тук естествено заема класическата литература (или т. нар. хрестоматийна литература). В тези многобройни случаи при цитирането се разчита на полесното откриване, разпознаване на цитата и на по-бързото и сигурно установяване на връзката между новия текст и текста-източник. Във връзка с това Ю. Н. Караулов отбелязва: “Прецедентные тексты можно было бы назвать хрестоматийными в том смысле, что если даже они не входят в программу общеобразовательной школы, если даже их там не изучали, то все равно все говорящие так или иначе знают о них, – прочитав ли их сами или хотя бы понаслышке” (Караулов 1987, 216).

Например: *Драма с собачкой* (Россия сегодня 1998/181); *Кому на Руси жить не хочется* (Правда 1999/106); *Кой не би следвал в Оксфорд? Кой не е слушал за него?* (24 часа 1995/217); *Всъщност в него бушува една разнолика нестройна душа, наобиколила не един град и не едно учебно заведение.* (Сега 1999/140).

В редки случаи в един текст могат да се включат цитати от различни автори: *Преваля пладне. Задух страшен. А то и бордът ни удари, на една страна захвърлил пушка, на друга – сарафи – на две строшени* (Труд 1997/178).

Според Е. А. Земская в руската публицистика най-често се цитират стиховете на А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, В. В. Маяковски и други поети. Предпочитанията към цитати от поезията се обясняват с това, че между публицистичния и поетичния текст има по-голям контраст. “Оттеняя друг друга, стихотворная строка и газетный текст рожают воздействие наивысшей силы” (Земская 1996 а, 160).

Към най-често цитираните съвременни поети в руската публицистика се отнасят Б. Окуджава и В. Висоцки. Много от техните стихове вече се смятат за “крилати изрази” и активно се “експлоатират” в ПТ. Например: *Важе благородие, госпожа Удача* (Российская газета 1999/ 172) – заглавие на текст за предстоящ важен мач на националния отбор по футбол на Русия и за надеждите за победа; *О бедном диспансере замолвите слово* (Литературная газета 1999/ 12).

Стиховете на В. Висоцки, както и посочените погоре стихове на Б. Окуджава, често стават заглавия на ПТ, обикновено след замяна на думи от оригинала с други, насочващи към съдържанието на текста и внушаващи определено отношение към изразеното в него: *Выше цен могут быть только цены* (Российская газета 1997/ 86); *Париж открыт, но нам туда...* (Известия 1998/ 105) – заглавие на текст за започналото световно първенство по футбол във Франция и отпадането на отбора на Русия.

Експресивността на тези цитати може да се обясни не само с тяхната популярност, но и с тяхната смислова наситеност и с особения им магнетизъм.

Активно се използват като цитати също фрагменти от произведенията на класическата и съвременната световна литература и техните заглавия. Например: *Разнесенные ветром* (Новые известия 1999/ 124); *Пилюля, которая потрясла мир* (Аргументы и факты 1998/ 29) – трансформираното заглавие на книгата на американския журналист Д. Рид “Десять дней, которые потрясли мир”

става заглавие на текст за нашумелите хапчета “Виагра”; новото заглавие с ироничен подтекст контрастира с традиционната употреба на изходното заглавие в съветската публицистика като обозначение на Великата октомврийска социалистическа революция с тържествено книжно звучене; *Репортаж, писан с примка на портфейла* (Габровски новини 1994/ 9); *Излиза франкофонският президент и гледайки народа през крива камера, произнася знаменитото си: “Да бъда или да не бъдеш”* (Дума 1996/ 32).

В много от тези случаи връзката с читателя е сложна – авторът на ПТ разчита на ерудиран, просветен читател, със солидни фонові знания, позволяващи му да открие цитата и да оцени стилистичния ефект от включването му в новия текст, особено когато цитатите са трансформирани. Именно затова Е. А. Земская нарича цитатите на чужди езици или от по-малко известни чужди източници и най-вече трансформираните такива “интелигентските игри” (Земская 1996 а, 166). Към тях можем да отнесем не само някои от дадените вече примери, но и следните: *Погледнах спестовната си книжка и мигом се обърнах с гняв назад* (24 часа 1996/ 45); Сега на дневен ред са президентските избори и отново шефските места на радиото и телевизията стават *горещ ламаринен покрив* (Континент 1996/ 93).

В съвременната публицистика се забелязва известно активизиране на библейски цитати: *По делам их узнаем* (РФ сега 1998/ 4); *Мало званых, но много избранных* (Известия 1998/ 100); *По лозунгите им ще ги познаете* (Труд 1996/ 118); *По инструкциите ще ги познаете* (Сега 1999/ 222). Както и в предишните случаи, особено експресивни са трансформираните цитати в ролята на заглавия, внушаващи определена оценка: *Зуб за зуб, шоу за шоу* (Известия 1998/ 241) – заглавие на текст за конкуренцията между телевизионните предавания.

Типично за съвременната публицистика е цитирането на заглавия на популярни песни и фрагменти от

тях, най-често – на песни от социалистическата епоха. Например: *Любимый город должен спать спокойно* (Новые известия 1999/ 89); *Любимый город спать не может* (Версты 1999/ 48) – вместо популярното *Любимый город может спать спокойно*; *Хотят ли русские любви* (Огонек 1995/ 39); *Хотят ли русские Чечни* (Дайджест российской прессы 1996/ 1) – два варианта на рефрена на патриотичната съветска песен “Хотят ли русские войны”; *Велик е нашият диабетик* (24 часа 1997/ 77); *Политик за бой се стяга* (Сега 1999/ 247).

Активно се цитират и заглавия на известни филми. Например: *“Газпром” слезам не верит* (Россия сегодня 1997/ 49); *Вокзал для двоих. Третьего остановит милиция* (Новые известия 1999/ 102); *На инкасатора с любов* (Труд 1997/ 184); *Полет над кукувиче гнездо* (Труд 1998/ 270) – заглавие на текст за българския парламент, оприличен на лудницата от известния американски филм със същото заглавие.

Ново за ПС е цитирането на станалите популярни телевизионни реклами. Например: *Почувствуйте разницу* (Аргументы и факты 1999/ 34) – експресивността на това заглавие е в специално търсения “сблъсък” – популярната реклама на козметични продукти, предизвикваща определени асоциации, става заглавие на текст за новите данъци в Русия; *Американецът, който купи черния ми дроб, всяка седмица праща кашон уиски с характер. Та да не пия разни ментета* (24 часа 1995/ 320).

Източникът на цитатите обикновено не се назовава, т. е., както вече отбелязахме, разчита се на “разпознаване” на “чуждия текст” и на осмисляне на ефекта от вмъкването му в новия текст. Възможни са обаче уточнения, насочващи към текст-източник или поне намекващи за цитиране: те могат да се определят като търсене на аргумент, на опора в мнението на авторитетна личност. Например: *Защото в душата ми се борят две души, това дори поетите са го забелязали* (Континент 1994/

273); *Както е казал поетът, депутатът е депутат, когато е на път с мерцедес* (Сега 1997/ 49) – ироничният подтекст на този пример и – съответно – експресивният му ефект се усилват именно благодарение на противоречието между това, което всъщност е казал поетът, и думите, които му се приписват.

Особен интерес в съвременната публицистика представлява цитирането на някои клишета от т. нар. **новояз** (или още канцелярит, квазиезик, антиезик, тоталитарен, дървен език и т. н.). Това са изключително активните в близкото минало именно в ПС устойчиви съчетания, лозунги, заглавия на “основополагащи” трудове на класиците на марксизма-ленинизма или фрагменти от тях, фрагменти от прозведения на съветската и българската литература с определена идеологическа окраска и т. н. Основните черти на тези клишета изброява Е. А. Земская: “высокая степень клишированности, эвфемистичность, нарушение основных постулатов общения, применяемое с целью лингвистического манипулирования, ритуализованное использование языка, десемантизация не только отдельных слов, но и больших отрезков дискурса” (Земская 1996/ 23).

В най-често снижени контекст на съвременната публицистика тези клишета звучат пародийно, иронично. Естествено за преосмислянето на тези цитати, за новата им символизация важно значение имат екстралингвистичните фонові знания. Във връзка с това трябва да отбележим, че типичните за тоталитарното време клишета са познати на читателите от определени възрастови групи, докато при по-младите читатели откриването и – следователно – осмислянето на ефекта от тяхното цитиране е затруднено. Разглеждайки употребата на цитатите от съветското време за постигане на комичен ефект, М. А. Кронгауз отбелязва, че такъв хумор невинаги е близък на младото поколение в Русия (Кронгауз 1996/ 79).

И тук може да се говори за най-предпочитани цитати. Според нашите наблюдения първо място заема (при

това в различни по жанр и тематика ПТ) крилатият израз на К. Маркс за обединяването на пролетариите, трансформиран по различен начин: *Лысые всех стран, объединяйтесь!* (Аргументы и факты 1996/ 28); *Уголовники всех стран, объединяйтесь!* (Аргументы и факты 1998/ 35); *А за самия Жан е най-добре да каже: Пролетарии от всички страни, извинявайте!* (Стандарт 1996/ 1331).

Активно се използва и друг цитат от К. Маркс: *Призрак бродит по России. Призрак алкоголизма.* (Огонек 1995/ 17); *Призрак советской экономики бродит по коридорам Белого дома* (Известия 1998/ 198); *Призрак броди из Европа, призракът на българина.* “Привет, Европа! Ние идем!” (Сега 1999/ 240).

Анализирайки този тип цитати, Е. А. Земская подчертава, че тяхното пародиране, осмиване е едно от най-активните изразни средства в съвременната публицистика. “Текст сугубо официальный, идеологически нагруженный, известный всем деформируется вставкой элементов иных тематических пластов, иной идеологической ориентации и помещенный в чуждый ему идеологический контекст приобретает пародийное звучание” (Земская 1996, 24).

Именно иронично, породийно звучат следните примери: *Дело Ленина живет. На какие деньги?* (Трибуна 1999/ 72); *Доллар – наш рулевой* (Аргументы и факты 1998/ 38); *Който на теб, МВФ, измени, той на великата правда изменя!* (Монитор 1999/ 16).

Клишетата от миналото в ПС днес несъмнено заслужават повече внимание. Повече внимание заслужават и някои други особености на цитацията изобщо – взаимодействието между цитатите и другите експресии в ПТ от различни жанрове, някои различия на цитирането в ПС на двата езика и т. н. Анализиранияте примери, както и многото други, които не намериха място тук, ни позволяват още веднъж да подчертаем, че цитацията е едно от важните средства за създаване на експресивност в ПС, заслужаващи по-подробно изследване.

ЛИТЕРАТУРА

- М. Виденов.** Езикът и култура на българина. С., 1995.
- М. Виденов.** Какво е глава с вестникарския език? // Езикът на тоталитарното и посттоталитарното общество. С., 1996.
- М. Виденов.** Езикът и общественото мнение. С., 1997.
- Т. Г. Винокур.** Закономерности стилистического использования языковых единиц. М., 1980.
- Е. А. Земская.** Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества. // Вопросы языкознания, № 3, 1996.
- Е. А. Земская.** Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет. // Поэтика. Стилистика. Культура речи. М., 1996.
- Ю. Н. Караулов.** Русский язык и языковая личность. М., 1987.
- В. Г. Костомаров.** Языковой вкус эпохи. М., 1994.
- М. А. Кронгауз.** Социализм как источник юмора. // Езикът на тоталитарното и посттоталитарното общество. С., 1996.
- Л. П. Крысин.** Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. // Русский язык конца XX столетия. М., 1996.
- В. Кювлиева-Мишайкова.** Възпитава ли се езиков вкус чрез езика на медиите? // Медиите и езикът. С., 1999.
- Медиите и езикът.** С., 1999.
- Р. Ницолова.** Основни тенденции в развитието на българския печат след 1989 г. // Медиите и езикът. С., 1999.
- Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995).** М., 1996.
- К. Стоянов.** Обществените промени (1989 – 1996) и вестникарският език. С., 1999.
- А. Е. Супрун.** Текстовые реминисценции как языковое явление. // Вопросы языкознания, № 6, 1995.
- В. Н. Телия.** Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация. // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. М., 1991.
- Л. Цонева.** Заглавието като елемент на ПТ. // Лингвистика на текста, Велико Търново, 1995.